

De herdenking van de Grote Oorlog en Flanders Fields Een beknopt overzicht in 25 staten

Sigrid Van der Auwera

Steunpunt Buitenlands Beleid
Lange Sint-Annastraat 7
B-2000 Antwerpen

RAPPORT VOORONDERZOEK
November 2007

Inleiding

Tijdens bezoeken in het buitenland of bilaterale contacten van de Vlaamse minister van Buitenlands Beleid blijkt telkens weer dat ‘Flanders Fields’ een begrip is dat nog leeft in heel wat landen. Aangezien dit de basis kan vormen voor verdere bilaterale contacten, is besloten om in kaart te brengen welke contemporaine staten betrokken waren bij militaire verrichtingen in Vlaanderen tijdens de Eerste Wereldoorlog en indicaties te geven voor de omvang van deze legers.

Naast de aanwezigheid van enkele kleine partijen zoals België en Portugal, zorgden de koloniale machten Frankrijk en Groot-Brittannië voor de aanwezigheid van troepen van over de hele wereld. Bij het Franse leger waren er zo onder andere Marokkanen, Senegalezen, Algerijnen en Tunesiërs. Het Britse imperium was nog veel omvattender. Zo waren er onder andere Canadezen, Australiërs, New Zeelanders, Zuid-Afrikanen en Indiërs. Bovendien brachten ook sommige kleinere entiteiten van het Britse rijk onderdanen naar Vlaanderen zoals Egypte, Brits West Indië, Bermuda en de Fiji-eilanden. Tenslotte schakelde men onder andere Chinese werkkrachten in. Ook in de Duitse rangen waren er verschillende nationaliteiten ondergebracht, waaronder bijvoorbeeld Polen en Denen.

Met deze lijst proberen we in eerste instantie op twee vragen een antwoord te bieden:

1. Welke hedendaagse staten hadden militairen in Vlaanderen tijdens de Eerste Wereldoorlog?
2. Welke omvang hadden de troepen van die landen?

Een exhaustief antwoord is voor geen van deze vragen mogelijk. Op de eerste vraag proberen we vrij volledig te antwoorden. Desalniettemin moet in acht genomen worden dat zelfs wanneer we alle begraafplaatsen zouden aflopen en alle militaire geschiedenissen van de Eerste Wereldoorlog zouden nalezen, het nog steeds onzeker is dat we alle staten hebben geïnventariseerd. Er zijn bijvoorbeeld soldaten die hier vochten, maar in Frankrijk stierven en/of begraven liggen. Militaire geschiedenissen, bijvoorbeeld over de verwickelingen van een bepaalde veldslag, geven veel informatie prijs. Ze leren ons dat een bepaald regiment uit een bepaalde streek

meevocht in Vlaanderen, maar we weten hiermee niet of er zich ook vrijwilligers uit andere landen bij dit regiment hadden aangesloten.

Met de tweede vraag begeven we ons op nog gladder ijs. Hier kunnen we enkel gegevens aanreiken die een indicatie geven van de omvang van de manschappen uit een bepaald land. Zo zijn er bijvoorbeeld cijfers van begraafplaatsen, maar het aantal gesneuvelden is uiteraard nooit een bepaald percentage van het totale aantal soldaten. Zo is het aantal gesneuvelde Chinezen niet te vergelijken met het aantal gesneuvelde Zuid-Afrikanen. De Chinezen werden als arbeiders ingezet achter de frontlinie en sneuvelden dus in verhouding minder dan Zuid-Afrikanen die meevochten. Bovendien besloot de *Commonwealth War Graves Commission* na de oorlog om alle begraafplaatsen met minder dan 40 graven over te brengen naar de dichtst bijzijnde concentratiebegraafplaats die soms net over de grens in Frankrijk lag. Daarnaast werden lijken uit onder andere de Franse rangen vaak overgebracht naar burgerlijke kerkhoven in Frankrijk: tijdens de oorlog clandestien en vanaf 1920 toegelaten én op kosten van de staat (Britten en Duitsers werden niet gerepatrieerd), dus ook die cijfers zijn slechts een indicatie. Tenslotte geven ook het aantal aanwezige eenheden een aanwijzing van het totale aantal soldaten van een land, maar ook hier duiken problemen op (eenheden zijn niet altijd even groot, er zijn vrijwilligers uit andere landen, eenheden hebben soms een *ad hoc* samenstelling in oorlogstijd, etc.). Soms is een divisie al sterk uitgedund alvorens een bepaalde slag, waarvan we het aantal deelnemers kennen, plaatsvindt. Het totale aantal van die divisie dat in Vlaanderen is geweest lag dan hoger.

De gegevens waarmee we de antwoorden op deze vragen land per land staven, zijn met andere woorden niet altijd even homogeen.

Hoewel eenheden, zeker in oorlogstijd, niet altijd even groot zijn geven we toch indicatief enkele gemiddelden mee: een bataljon (400 à 2000 soldaten) is een onderdeel van een brigade (2000 à 4000 soldaten) en een divisie (10.000 à 20.000) bestaat uit 2 tot 4 brigades en daarnaast vaak ook divisietroepen (zelfstandige verkenningseenheden en artillerieafdelingen). Een regiment is in de meeste legers een administratieve organisatie die de traditie van een eenheid bewaart en bestaat uit één of meerdere bataljons. Deze aantallen zijn slechts indicatief en verschillen sterk van land tot land en van tijd tot tijd. Bovendien waren eenheden waarschijnlijk soms sterk uitgedund alvorens ze in Vlaanderen toekwamen.

Deze lijst is samengesteld met de hulp van het *In Flanders Fields*-Museum waar momenteel de tentoonstelling 'Man, Culture, war' wordt voorbereid. Deze tentoonstelling, die doorgaat van 1 mei tot 7 september 2008, handelt over de aanwezigheid van verschillende culturen aan het West Front (dus zowel in Frankrijk als België) tijdens de Eerste Wereldoorlog. Ter voorbereiding van deze tentoonstelling en de bijhorende publicatie stelde de wetenschappelijke medewerker van het museum, Dominiek Dendooven, een lijst samen van culturen die aan het Westfront vochten tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Daarnaast gebruikten we de zoekmachines op de websites van de Commonwealth War Graves Commission en Mémoire des Hommes. Hierop kan men gesneuvelde Britse en Franse soldaten terugvinden met een verwijzing naar de plaats waar ze begraven liggen of herdacht worden. Ook de lijst van graven in België die een medewerker van de Commonwealth War Graves Commission doormailde, bood hulp.

Bovendien leverden oorlogsdagboeken interessante informatie op. Meest noemenswaardig is het dagboek van Pastoor A. Van Walleghem 'De oorlog te Dickenbusch'. Hierin beschrijft hij onder andere enkele ontmoetingen met soldaten van vreemde nationaliteit. Hij schreef het dagboek gedurende de Grote Oorlog, maar het eerste deel werd pas uitgegeven in 1964. (Van Walleghem, 1964, 1965 & 1967) Andere interessante getuigenissen zijn onder andere 'Getuigen van de Grote Oorlog. Getuigenissen uit de frontstreek.' (Dumoulin, K., Vansteenkiste, S., Verdoodt, J., 2001), 'Van den Grooten Oorlog. Volksboek.' van de Elfnovembergroep (Elfnovembergroep, 2004) en 'De Abdij-Kazerne Sint-Sixtus. 1914-1918. Dagboek aantekeningen' (Van Staten, V., De Cleyn, J., Joye, E., 2001).

Tenslotte verkregen we heel wat informatie uit krijgsgeschiedenissen. Het relaas van de slag om Passendale bijvoorbeeld komt vaak terug in de literatuur. In regimentsgeschiedenissen verwijst men vaak naar veldslagen in Vlaanderen, waar het betreffende regiment aan deel nam.

Bij het opzoeken doken enkele problemen op. Onder andere:

- Rekruten uit de kolonies vochten soms mee in regimenten uit het moederland. Zo lezen we bijvoorbeeld in de memoires van Lt. Col. Silberbauer dat generaal Botha, na de oorlogsverklaring in 1914, een oproep deed voor vrijwilligers die enthousiast werd beantwoord. Die eerste

rekruten noemde men generaal Botha's leger, maar in werkelijkheid werden de manschappen, waaronder Silberbauer zelf onderverdeeld in B, E en F *compagnies of the Duke of Edinburgh's Own Volunteer Rifles*. Later werd Silberbauer officier in het Leicestershire Regiment. (Silberbauer, 1997) Dit impliceert met andere woorden dat Zuid-Afrikanen niet alleen deel uitmaakten van Zuid-Afrikaanse bataljons. Hiermee konden we echter onmogelijk rekening houden.

- Doden die in Noord-Frankrijk sneuvelden zijn soms in Vlaanderen begraven en omgekeerd. Dit heeft onder andere te maken met een naoorlogse beslissing van de *Commonwealth War Graves Commission*: iedere begraafplaats met minder dan 40 graven zou men verplaatsen naar een concentratiebegraafplaats. Zo zijn alle Chinese graven in Bailleul afkomstig van het *Reninghelst Chinese Cemetery*, dat na de oorlog slechts 31 graven telde. (Hagen, 1996:92)
- Verschillende landen besloegen toen een veel groter territorium dan nu. Zo vielen onder meer Mali, Guinee en Guinee Bissau onder Senegal. *Les tirailleurs Sénégalais* zijn met andere woorden niet enkel Senegalezen. Op de fiches van gesneuvelden op de website *Mémoires des Hommes* staat meestal het departement waarvan de gesneuvelde afkomstig is, aangeduid. Aan de hand hiervan kon wel achterhaald worden waarvan sommige gesneuvelden afkomstig waren.
- De fiches van de gesneuvelden uit het Franse leger staan ingescand op de website *Mémoire des Hommes*. Ze zijn met de hand ingevuld en daardoor soms zeer moeilijk leesbaar. Dit maakt dat heel wat fiches moeilijk bruikbaar zijn.

We kunnen de aanwezigheid van manschappen uit 50 hedendaagse staten aantonen: (1) Verenigd Koninkrijk, (2) Ierland, (3) Eiland Man, (4) Kanaaleilanden, (5) Malta, (6) Egypte, (7) Hong Kong, (8) Sri Lanka, (9) Antigua en Barbuda, (10) Bahamas, (11) Barbados, (12) Bermuda, (13) Grenada, (14) Jamaica, (15) Saint Lucia, (16) Sint Vincent en Grenadines, (17) Trinidad en Tabago, (18) Australië, (19) New Zeeland, (20) Republiek van de Fiji Eilanden, (21) Cook Eilanden, (22) Tonga, (23) Canada, (24) Zuid-Afrika, (25) Zimbabwe, (26) India, (27) Pakistan, (28) Frankrijk, (29)

Senegal, (30) Guinee, (31) Guinee Bisseau, (32) Benin, (33) Invoorkust, (34) Mali, (35) Niger, (36) Algerije, (37) Tunesië, (38) Marokko, (39) Madagaskar, (40) Spanje, (41) Guyana, (42) Verenigde Staten, (43) China, (44) Portugal, (45) Italië, (46) Rusland, (47) Duitsland, (48) Polen, (49) Tsjechië en (50) Denemarken.

1 De geallieerden

1.1 Common Wealth/Britse troepen

Chris Baker somt op zijn website *'The Long, Long Trail. The British Army in the Great War'* (Baker, 2007) de verschillende divisies op die meevochten in de belangrijkste veldslagen in Vlaanderen. Hieronder een overzicht:

Defence of Antwerp	
Defence of Antwerp	Royal Naval Division (63st) 7th division 3th cavalry division
Doden, gewonden en vermisten	2.600

Battle of Messines	
Battle of Messines	1st Bn, the Northumberland Fusiliers and 1st Bn, the Lincolnshire of 3rd Division and 2nd Bn, the King's Own Scottish Borderers and 2nd Bn, the KOYLI of 5th Division of II Corps The Queen's Own Oxfordshire Hussars, the 1/14th Bn, the London Regiment, the 2nd Bn, the Essex and the 2nd Bn, the Royal Inniskilling Fusiliers of 4th Division of III Corps
Doden, gewonden en vermisten	Samen met de Battle of La Bassée en Armentières ca. 5.000

First Battle of Ypres	
The Battle of Langemarck : 21st - 24th October 1914	I Corps : 1st Division and 2nd Division IV Corps : 3rd Cavalry Division and 7th Division
The Battle of Gheluvelt : 29th - 31st October 1914	I Corps : As above but now all under command of this Corps
The Battle of Nonne Bosschen - 11th November 1914	I Corps : 3rd Cavalry Division, 1st Division, 2nd Division and 3rd Division. Four battalions of the 5th Division and the newly arrived 14th Londons (London Scottish)
Doden, gewonden en versmisten: 54.100	
Second battle of Ypres	
The Battle of Gravenstafel - 22nd - 23rd April 1915	V Corps : 27th Division, 28th Division, 1st Canadian Division, 13th Brigade of 5th

	Division
The Battle of St Julien - 24th April - 4th May 1915	V Corps : 2nd Cavalry Division, 4th Division, 27th Division, 28th Division, 50th Division, Lahore Division, 1st Canadian Division, 13th Brigade of 5th Division
The Battle of Frezenburg - 8th - 13th May 1915	V Corps : 1st Cavalry Division, 3rd Cavalry Division, 4th Division, 27th Division, 28th Division, 50th Division
The Battle of Bellewaarde - 24th - 25th May 1915	V Corps : 1st Cavalry Division, 2nd Cavalry Division, 4th Division, 27th Division, 28th Division, 50th Division
Doden, gewonden en vermisten: niet vermeld	

Third Battle of Ypres (Passchendaele)	
The Battle of Pilckem - 31st July - 2nd August 1917	Second Army X Corps : 41st Division Fifth Army II Corps : 8th Division, 24th Division, 25th Division, 30th Division, 18th Division (53rd Brigade) XIV Corps : Guards Division, 38th Division XVIII Corps : 39th Division, 51st Division XIX Corps : 15th Division, 55th Division Note : the 18th and 25th Divisions of II Corps captured Westhoek on 10th August.
The Battle of Langemarck - 16th - 18th August 1917	Second Army X Corps : 39th Division Fifth Army II Corps : 8th Division, 14th Division, 24th Division, 56th Division, 18th Division (53rd Brigade) XIV Corps : 20th Division, 29th Division, 38th Division XVIII Corps : 11th Division, 48th Division XIX Corps : 15th Division, 16th Division, 36th Division, 61st Division
The Battle of the Menin Road - 20th - 25th September 1917	Second Army IX Corps : 19th Division, 37th Division X Corps : 23rd Division, 33rd Division, 39th Division, 41st Division 1st ANZAC : 1st, 2nd, 4th and 5th Australian Divisions Fifth Army V Corps : 3rd Division, 9th Division, 55th Division, 59th Division XIV Corps : Guards Division, 20th Division, 29th Division XVIII Corps : 51st Division, 58th Division
The Battle of Polygon Wood - 26th September - 3rd October 1917	Second Army IX Corps : 19th Division, 37th Division X Corps : 5th Division, 7th Division, 21st Division, 23rd Division, 33rd Division, 39th Division 1st ANZAC : 1st, 2nd, 4th and 5th Australian Divisions Fifth Army

	V Corps : 3rd Division, 59th Division XIV Corps : 4th Division, 20th Division, 29th Division XVIII Corps : 11th Division, 48th Division, 58th Division
The Battle of Broodseinde - 4th October 1917	Second Army IX Corps : 19th Division, 37th Division X Corps : 5th Division, 7th Division, 21st Division 1st ANZAC : 1st and 2nd Australian Divisions 2nd ANZAC : 3rd Australian and New Zealand Divisions Fifth Army XIV Corps : 4th Division, 29th Division XVIII Corps : 11th Division, 48th Division
The Battle of Poelcapelle - 9th October 1917	Second Army IX Corps : 19th Division, 37th Division X Corps : 5th Division, 7th Division 1st ANZAC : 1st and 2nd Australian Divisions 2nd ANZAC : 49th Division, 66th Division Fifth Army XIV Corps : Guards Division, 4th Division, 29th Division XVIII Corps : 11th Division, 48th Division
The First Battle of Passchendaele - 12th October 1917	Second Army IX Corps : 19th Division, 37th Division X Corps : 14th Division, 23rd Division 1st ANZAC : 4th and 5th Australian Divisions 2nd ANZAC : 3rd Australian and New Zealand Divisions Fifth Army XIV Corps : Guards Division, 4th Division, 17th Division XVIII Corps : 9th Division, 18th Division
The Second Battle of Passchendaele - 26th October - 10th November 1917	Second Army II Corps : 1st Division, 58th Division, 63rd Division IX Corps : 19th Division, 37th Division X Corps : 5th Division, 7th Division, 14th Division, 21st Division, 23rd Division, 39th Division Canadian Corps : 1st, 2nd, 3rd and 4th Canadian Divisions 1st ANZAC : 1st, 2nd and 5th Australian Divisions Fifth Army XIV Corps : 35th Division, 50th Division, 57th Division XVIII Corps : 58th Division, 63rd Division XIX Corps : 17th Division, 18th Division, 35th Division, 50th Division, 57th Division Notes: II Corps relieved XVIII Corps on 2nd November; and XIX Corps relieved XIV Corps on 29th October
43 Britse, 5 Australische, 4 Canadese divisies en 1 Nieuw Zeelandse divisie namen deel.	
Doden, gewonden en vermisten: toen sprak men van 244.897	

The Advance in Flanders	
Operations 18th August - 6th September 1918	<p>Second Army X Corps : 30th Division, 36th Division XV Corps : 9th Division, 29th Division, 31st Division, 40th Division XIX Corps : 6th Division, 34th Division, 41st Division, and the American 27th Division.</p> <p>Fifth Army XI Corps : 59th Division, 61st Division, 74th Division XIII Corps : 4th Division, 19th Division, 46th Division</p> <p>On the 18th August, the 9th and 29th Divisions took part in the Action of Outtersteene Ridge</p>
Dodan, gewonden en vermisten: niet vermeld	

The Final Advance in Flanders	
The Battle of Ypres 1918 - 28th September - 2nd October 1918	<p>Second Army II Corps : 9th Division, 29th Division, 36th Division X Corps : 30th Division, 34th Division XV Corps : 31st Division, 40th Division XIX Corps : 14th Division, 35th Division, 41st Division</p>
The Battle of Courtrai - 14th - 19th October 1918	<p>Second Army II Corps : 9th Division, 29th Division, 36th Division X Corps : 30th Division, 34th Division XV Corps : 14th Division XIX Corps : 35th Division, 41st Division</p>
The Action of Ooteghem - 25th October 1918	<p>Second Army II Corps : 9th Division, 36th Division X Corps : 34th Division XIX Corps : 41st Division</p>
The Action of Tieghem - 31st October 1918	<p>Second Army II Corps : 9th Division, 36th Division X Corps : 31st Division, 34th Division XIX Corps : 35th Division</p>
Dodan, gewonden en vermisten: niet vermeld	

Naast de Duisters, beslisten na de oorlog ook de Britten om geen enkele gesneuvelde te repatriëren: alle Britse families bleven gescheiden van hun doden. Het is dan ook geen toeval dat geen enkele natie zoveel inspanningen levert om haar doden te herdenken. Op die manier is de frontzone ook de plaats bij uitstek geworden om de doden te herdenken. De repatriëring van de doden zou wellicht de oorlogsherinnering in de frontzone (en misschien wel de hele oorlogsherinnering) veel sneller hebben doen vervagen. (Meire, 2003:149-150)

Op ongeveer 3.500 begraafplaatsen in Noord-Frankrijk en België liggen dan ook de resten van meer dan 600.000 soldaten uit het Britse Gemenebest. De *Imperial War Graves Commission* (IWGC nu *Commonwealth War Graves Commission*, CWGC) bouwde deze begraafplaatsen en heel wat memorialen in de loop van de jaren 1920. (Norm, 1996:53)

Hieronder volgen de namen van de belangrijkste (grootste) *Commonwealth*-begraafplaatsen en -memorialen in Vlaanderen en het aantal doden dat er begraven ligt.

- Menenpoort: meer dan 55.000 commonwealth soldaten.
- Tyne Cot British Cemetery: 11.871 graven
- Passchendaele New British Cemetery: 2.091 graven
- Poelcapelle British Cemetery: 7.469 graven
- Doch Farm New British Cemetery, Langemarck: 1.437 graven
- Oosttaverne Wood Cemetery, Wytshcaete: 1.119 graven
- Buttes New British Cemetery, Zonnebeke: 2.066 graven
- Ypres Reservoir Cemetery: 2.611 graven
- Lijssenthoek Military Cemetery, Poperinghe: 9.829 graven
- Nine Elms British Cemetery, Poperinghe: 1.556 graven
- Vlamertinghe New Military Cemetery: 1.813 graven

1.1.1 British Corps

1.1.1.1 Verenigd Koninkrijk

Zoals hierboven vermeld, vochten er 43 Britse divisies mee in de slag om Passendale. We moeten echter opmerken dat deze divisies niet alleen bewoners waren van het territorium dat nu het Verenigd Koninkrijk vormt. Ook bijvoorbeeld het *British West Indian Regiment* (Caraïben) en de *Royal Guernsey Light Infantry* (Kanaaleilanden) behoorden tot deze divisies. De Zuid-Afrikaanse Brigade was bij de slag om Passendale een deel van de 9de divisie. Bovendien was Ierland toen een deel van het Verenigd Koninkrijk.

De *Commonwealth War Graves Commission* telt 161.966 herdachte doden uit het Verenigd Koninkrijk in België. Het gaat hier om gesneuvelden die worden herdacht

via een graf of een memoriaal afkomstig van het territorium van het huidige Verenigd Koninkrijk, Ierland, de Caraïben, de Kanaaleilanden of het Eiland Man. Als we hier de doden op Waalse begraafplaatsen aftrekken, dan blijven er 158.246 herdachte op Vlaamse begraafplaatsen en memorialen over.

De soldaten uit het huidige Verenigd Koninkrijk kwamen zowel uit Engeland, Wales, Schotland en Noord-Ierland als uit Gibraltar:

Wales

De aanwezigheid van *Welsh* in Vlaanderen tijdens de Eerste Wereldoorlog blijkt onder andere uit een eigen kerkhof in Ieper, het *Welsh Cemetery*. Dit is in juli 1917 opgericht door de 38ste *Welsh Division* op een plaats die bekend stond als *Cesar's Nose*, nu de bijnaam van het kerkhof. Het bleef in gebruik tot november 1917. (World War One Cemeteries, 2007)

Schotland

Twaalf Britse divisies, waaronder de Schotse, en een brigade openden het offensief in Passendale op 31 juli 1917. (Lee, 1997:225)

Pastoor Van Wallegghem verwijst meermaals naar Schotten: *'De eerste Schotten paseerden hier in de namiddag langs Millecruysse-Hallebast naar Ouderdom.'* (Van Wallegghem, 1964:16) *'In den avond passeerden 2500 mannen (Schotsche troepen). Kloek volk, kort roks en bloote beenen.'* (Van Wallegghem, 1964:35) *'Men zegt dat de Scots geen aanval meer willen doen zonder belgische kanon.'* (Van Wallegghem, 1965:25) Daarnaast spreekt hij ook een aantal keer van Highlanders.

Rachel Maelbrancke vertelt in 'Getuigenissen van de Grote Oorlog' ook over Schotten: *'Op een dag zaten er schotten op de stoep. Ze waren bezig luizen aan het vangen uit hun kleren. Ze hadden geen onderbroek aan.'* (Dumoulin, Vansteenkiste & Verdoodt, 2001:87)

Eerste Wereldoorlog was een belangrijk moment in het proces van Schotse natievorming. Het Schots nationalisme manifesteerde zich voor het eerst. Net na de oorlog was er plots een periode van wijdverspreide en intense bezorgdheid om de Schotse nationaliteit. Ook in die periode werd het *'Scottish National War Memorial'* gebouwd. Het memoriaal opende in 1927. Onder andere de *battle of Ypres* staat er op afgebeeld.

De Eerste Wereldoorlog was erg traumatisch voor de Schotten omdat zij, in proportie tot de totale populatie, het meeste verliezen hebben geleden van alle West-Europese deelnemers. (Calder, 2004:61)

Engeland

Aanwijzingen dat er Engelsen vochten in Vlaanderen vinden we onder andere in het feit dat de 55ste divisies of de Lancashire divisies mee het offensief opende in Passendale op 31 juli 1917. De 58ste (2de en 1ste Londense) vocht mee in de *battle of the Menin Road Ridge*. (Lee, 1997:215-220)

Noord-Ierland

Hoewel Noord-Ierland nog niet van Zuid-Ierland gescheiden was, kunnen we uit volgend fragment van Pastoor van Walleghem afleiden dat er ook Noord-Ieren vochten in Vlaanderen: *‘De Iersche troepen, nationalisten en Ulstermannen, die geene politieke verdeeldheid kennen op het slagveld, maar allen eens zijn in moed en zelfopoffering stormden los op Wytshaete, en na eenen wanhoopigen weerstand van den vijand namen al in wat nog overbleef van het beroemde wit kasteel, waarnaar onze soldaten sinds jaren door hunne spiegelglazen opzagen als naar eene verwijderde hooge plaats evens als naar een droomkasteel.’* (Van Walleghem, 1965:222)

Gibraltar

- Percy Irvine Haylock Owen, Tyne Cot Cemetery, Belgium, LXI.B.9. Additional information: Native of Gibraltar, diende in de Australian Infantry (CWGC, 2007)
- Richard Taylor, Ypres (Menin Gate) Memorial, Belgium, Panel 35 and 37 (CWGC)
- E. Tomsett, Mendinghem Military Cemetery, Belgium, III. B. 33 (CWGC)

1.1.1.2 Ierland

Zoals reeds vermeld waren er Ieren in Vlaanderen. Onder andere Pastoor Van Walleghem schrijft over hun aanwezigheid: *‘Ook wanneer de Ieren uit de tranchées terug komen gaan zij aanstonds naar Westoutre om te rusten en hunnen verdunde*

range te hervormen, alhoewel het nog hunne beurt niet was.' (Van Walleghem, 1964:89) *'t waren vooral de fransche zouaven en de Ieren die reeds zoo deerlijk gedund waren door den aanval van St-Eloi in de maand Maart'* (Van Walleghem, 1964:108)

De 16de of de Ierse divisie vocht onder andere in de slag om Langemark. (Lee, 1997:219)

1.1.1.3 Isle of Man

- Thomas Arthur Caine, Royal Field Artillery, Reninghelst New Military Cemetery, Belgium, II.C.22 (CWGC, 2007)
- William Alfred Kneale, The King's (Liverpool regiment), Dozinghem Military Cemetery, Belgium, XI.B.16 (CWGC, 2007)

1.1.1.4 Kanaaleilanden

De soldaten afkomstig van de kanaaleilanden vormden een eigen regiment: *Royal Guernsey Light Infantry*. Scott stelde, voor zijn boek *'The Ypres Salient'*, een lijst op met het aantal doden per begraafplaats in de Ieperse *Salient*. Volgens deze lijst liggen er 65 leden van de *Royal Guernsey Light Infantry* begraven in de *Salient*. (Scott, 1992:178)

- Philip Guille, afkomstig van Sark, Cement House Cemetery, Belgium, III.F.1. (CWGC, 2007)
- H. Bridle, afkomstig van Alderney, Vlamertinghe New Military Cemetery, Belgium, III.E.4. (CWGC, 2007)
- George Alfred Cabot, afkomstig van Jersey, Brandhoek New Military Cemetery No. 3, Belgium, I.C.5. (CWGC, 2007)
- Henry Alfred De Ste. Croix, afkomstig van Jersey, Mendinghem Military Cemetery, Belgium, X.B.30. (CWGC, 2007)
- Hammond, afkomstig van Alderney, Buffs Road Cemetery, Belgium, B.21. (CWGC, 2007)
- James Guille, afkomstig van Sark, Ploegsteert Memorial
- James Stephen Carre, afkomstig van Sark, Ploegsteert Memorial, Belgium, Panel 11. (CWGC, 2007)

1.1.1.5 Malta

- Publio Farrugia, West Yorkshire Regiment, Tyne Cot Memorial, Belgium, Panel 42 to 47 and 162 (CWGC, 2007)
- Arthur George Orr, Royal Garrison Artillery, Dozinghem Military Cemetery, Belgium, III.A.10 (CWGC, 2007)

1.1.1.6 Egypte

- Sabit Harun Mohamed, Egyptian Labour Corps, Adinkerke Military Cemetery, Belgium, Near grave 37 (CWGC, 2007)

1.1.1.7 Hong Kong

- Walter Fred Brewer, Central Ontario Regiment, afkomstig van Hong Kong, Reninghelst New Military Cemetery, België (CWGC, 2007)

1.1.1.8 Sri Lanka

Er werden graven van enkele bewoners van Ceylon teruggevonden.

- W. Peter De Alwis, Duke of Wellington's (West Riding Regiment), Hagle Dump Cemetery, Belgium, I.J.6., Additional information : Ceylon (CWGC, 2007)
- Leonard George Crabb, East Surrey Regiment, Messines Ridge British Cemetery, Belgium, Spec. Memorial B. 1., Additional information: Son of [...] of Ceylon (CWGC, 2007)

1.1.1.9 British West Indian Regiment

De Britse gebieden in de Caraïben vormden een eigen regiment. Volgens Scott liggen er 167 leden van het *British West Indian Regiment* begraven in de *Salient*. (Scott, 1992:178) Door de aanwezigheid van graven, weten we zeker dat er bewoners van volgende eilanden aanwezig waren in Vlaanderen:

Antigua en Barbuda

- E. Brooks, Antigua, Dozinghem Military Cemetry, Belgium, IV.A.8. (CWGC, 2007)

Bahamas

- Joseph Albury, Harbour Island, Bahamas, Dozinghem Military Cemetry, Belgium, IV.A.2. (CWGC, 2007)

Barbados

- J. Harris, St. James, Barbados, Mendinghem Military Cemetry, Belgium, VIII.A.12. (CWGC, 2007)

Bermuda

- Charles Wentworth Place, Bermuda, White House Cemetry, Belgium, I.B.14 (CWGC, 2007)
- Robert Lightbourn, Bermuda, La Laiterie Military Cemetry, belgium, XII.B.4 (CWGC, 2007)

Grenada

- Joseph Daniel, Grenada, Lijssenthoek Military Cemetry, Belgium, XXI.H.11. (CWGC, 2007)

Jamaica

- Herbert Morris, Saint Catherine, Jamaica, Poperinghe New Military Cemetry, Belgium, II.F.45. (CWGC, 2007)

Daarnaast schrijft van Wallegghem in zijn dagboek meer dan eens over Jamaïcanen: *‘Op de hoeve van Alouis Adriaen en 3 Goên zijn negers toegekomen (van West-Indië Jamaica) om te werken. Zij zijn gekleed gelijk engelsche soldaten, zijn beschaafd, spreken zeer zacht, doch zijn niet gegeerd causa hunne lange vingers en de burgers zien doorgaans liever hunne hielen dan hunne teenen, want als zij ievers binnegaan om een jatte koffie kunnen er zoowel een paar uren zitten als maar 5 minuten.’* (Van Wallegghem, 1965:206)

Saint Lucia

- Comibert Gibbs, Saint Lucia, Lijssenthoek Military Cemetery, Belgium, XXV.D.19A. (CWGC, 2007)

Sint Vincent en Grenadines

- B. Brown, Sint Vincent, Lijssenthoek Military Cemetery, Belgium, XXI.DD.10.

Trinidad en Tabago

- Ruthven Ignatius Pegasus, Moruga, Trinidad, Potijze Chateau Lawn Cemetery, Belgium, G.12. (CWGC, 2007)

1.1.1.10 South African Brigade

Foto 1: Zuid-Afrikaans graf op Tyne Cot Cemetery

Zuid-Afrika

De Zuid-Afrikaanse Brigade bestond uit vier regimenten die werden gevormd in Potchefstroom in augustus 1915. De brigade vormde een vrij representatieve afspiegeling van de Zuid-Afrikaanse mannelijke, blanke bevolking; alle beroepsgroepen waren vertegenwoordigd en ze kwamen uit heel het land. Alleen Schotse Zuid-Afrikanen waren oververtegenwoordigd. (Digby, 1993:17-18)

De brigade bestond uit volgende regimenten (Digby, 1993:18-19):

1. Het 1ste regiment stond bekend als het *Cape Regiment*, rekruten kwamen voornamelijk uit de *Western Province*, de *Eastern Province*, Kimberly en Cape Town.
2. Het 2de regiment rekruteerde men in Natal en Oranjevrijstaat met mannen van de *Kaffrarian Rifles*.
3. Het 3de regiment stond bekend als het Transvaal Regiment, hoewel er ook mannen uit Rhodesië werden gerekruteerd.
4. Het 4de regiment of het *South African Scottish Regiment* is er vooral op voorstel van kolonel William Dalrymple gekomen. Hij benaderde, na

consultatie van de Caledonische gemeenschappen en prominente schotten, de regering met het aanbod om een Schots regiment uit de grond te stampen.

De Zuid-Afrikaanse infanterie aan het Westfront bestond volledig uit blanke vrijwilligers. Er waren ook zwarte non-combatanten die dienden als werkkrachten in havens. Deze waren eveneens vrijwilligers, maar veel zwarten waren arm en gingen bij het *labour corps* omdat dit voedsel en werkzekerheid betekende. Voor het einde van de apartheid was de herdenking van de Eerste Wereldoorlog dan ook een blanke aangelegenheid. Sinds het einde van de apartheid wordt de inbreng van zwarten steeds meer erkend. (e-mail van Prof. Dr. Bill Nasson, 21/10/2007)

De Zuid-Afrikaanse Brigade kwam, na een training in Engeland, in Egypte terecht. Tussen 13 en 15 april 1916 vaarde de Brigade van Alexandrië naar Marseille. Van dan af vocht de Brigade aan het Westfront. Op 15 september 1917 arriveerde de Zuid-Afrikaanse Brigade in *Eyre Camp*, vlakbij Poperinge waar ze een training kregen. Op 17 september trokken ze verder naar Ieper. (Digby, 1993:221-228) 149 officieren en 2.790 soldaten van de uit vier bataljons (elk regiment bestond slechts uit 1 bataljon) bestaande Zuid-Afrikaanse Brigade bereikte de Ieperse slagvelden. (Nasson, 1997:292) Bill Nasson schrijft dat 2.576 Zuid-Afrikaanse infanteristen meevochten in de slag om Passendale. Men registreerde 1.255 gewonden, doden en vermisten. (e-mail van Prof. Dr. Bill Nasson, 25/09/2007)

In de memoires van Lt. Col. Silberbauer lezen we dat generaal Botha, na de oorlogsverklaring in 1914, een oproep deed voor vrijwilligers. Deze werd enthousiast onthaald. Die eerste rekruten noemde men generaal Botha's leger, maar in werkelijkheid werden de manschappen, waaronder Silberbauer, onderverdeeld in B, E en F *companies of the Duke of Edinburgh's Own Volunteer Rifles*. Later werd Silberbauer officier in het Leicestershire Regiment. Hiermee belandde hij in '*a little frozen Belgian village calles Houtekerke*'. (Silberbauer, 1997) Bill Nasson laat eveneens weten dat '*throughout the Great War there were several hundred South Africans who enlisted directly in British units, and fought as members of the British forces*'. (e-mail van Bill Nasson, 28/09/2007)

851 Zuid-Afrikanen worden, volgens de *Common Weath War Graves Commission*, herdacht op graven en memorialen in België, waarvan 844 in Vlaanderen.

Gaston Vandewalle beschrijft in 'Overleven in een grote oorlog' de aanwezigheid van Zuid-Afrikanen: *'Tijdens een voorstelling werd ik in het Nederlands aangesproken door soldaten in Brits uniform. Het waren Zuid-Afrikanen. Het trof me dat zonen van de Boeren van Transvaal, die zo hevig tegen de Britten hadden gevochten, nu in het leger waren opgenomen.'* (Vandewalle, 2000:74)

Zimbabwe

In de Zuid-Afrikaanse Infanterie Brigade in Vlaanderen vochten ook een aantal rekruten uit Zimbabwe, toen Zuid-Rhodesië, onder andere:

- Geoffrey Norman Hodson, Minty Farm Cemetery, Belgium, I.C.4.
Additional Information: South Rhodesia (CMGC, 2007)

1.1.2 ANZAC-Corps

Het *Australian Army* en het *New Zealand Army* vormden samen het ANZAC-Corps. De verschillende divisies van beide legers vochten in Vlaanderen.

Van Wallegghem spreekt over de Ansactroepen: *'De Ansacstroepen (Australian New Zealand Armee Corps) bereikten Meessen en namen het in een uur en 40 minuten na het bevel van den aanval, niettegenstaande de hevige gevechten in de vijandelijke loopgrachten waar vele Duitschers gedood wierden.'* (Van Wallegghem, 1965:221-222)

1.1.2.1 Australië

De *Commonwealth War Graves Commission* telt 12.747 Australische doden op graven en memorialen in België. Zonder die in Wallonië blijven er 12.600 over.

De vijf divisies van de *Australian Imperial Force (AIF)* waren allen aanwezig in Vlaanderen zo waren ze onder andere betrokken bij de Slag om Passendale. De Australiërs leden dan ook enorme verliezen gedurende deze periode. Men telde een totaal van 38.000 slachtoffers. (Ekins, 1997:228)

Ook van Walleghem verwijst heel vaak naar de aanwezigheid van Australiërs in de regio van Dickebusch, enkele voorbeelden: *'1916, 29 mei, maandag [...] Sedert eenige dagen zijn hier ook vele Australianen te zien. Het front der Australianen is langs de kanten van Armentiers, doch eenigen zijn hier bij de engelsche en Canadeesche troepen.'* (Van Walleghem, 1965:76) *'1916, 20 oktober, Vrijdag [...] De Australianen, die hier over eenige weken toegekomen zijn verlaten de streke, eerst wat uitrusten en dan waarschijnlijk naar de Somme.'* (Van Walleghem, 1965:133)

Momenteel loopt er in het *Australian War Memorial* in Canberra een tentoonstelling in het kader van de 90ste verjaardag van de Vlaamse veldslagen uit 1917.

Het *Australian War Memorial* is één van de grootste oorlogsmusea ter wereld. Het memoriaal is een monument, opgericht om voorvaderen die ver weg uit Australië sneuvelden te hedenken, maar ook een museum waarin relikwieën, kunst en media gebruikt worden om het verhaal van een jonge natie in de grote oorlog te relateren aan regionale conflicten en internationale vredeshandhaving. Het verhaal begint met immigratieschepen uit Engeland in 1789 en loopt tot vandaag. (Australian War Memorial, 2007)

Momenteel, van 10 augustus tot 25 november 2007, loopt in het War Memorial de tentoonstelling *'To Flanders Fields, 1917'* om de negentigste verjaardag van de veldslagen uit 1917 te herdenken. De diensten en moed van de Australische soldaten worden aan de hand van foto's, films en ander historisch materiaal uit de rijke collectie van het memoriaal, getoond. Een deel van de tentoonstelling bestaat uit lenen uit Belgische collecties. Volgens de Australische oorlogsbeleving was geen jaar tragischer dan 1917. Dit gebeuren liet ook in Australië pijnlijke herinneringen na bij een hele generatie. (Australian War Memorial, 2007)

1.1.2.2 New Zeeland

Foto 2: Graf van New Zeelander op Tine Cot Cemetery

Wanneer het Verenigd Koninkrijk de oorlog verklaarde aan Duitsland, volgde de regering van Nieuw Zeeland snel. In die dagen veronderstelde men nog dat een

oorlogsverklaring van het Verenigd Koninkrijk automatisch ook Nieuw Zeeland betrof. Het totale aantal troepen en verpleegsters overzee uit Nieuw Zeeland bedroeg 103.000 man. 16.697 doden en 41.317 gewonden was het gevold. Nieuw Zeeland had hiermee een van het hoogste aantal doden en gewonden tijdens de Eerste Wereldoorlog in verhouding met haar totale populatie. 2.668 Maori en 346 bewoners van eilanden in de Pacific vochten mee. (Wikipedia, 2007)

Volgens de telling van de *Commonwealth War Graves Commission* worden 4.632 gesneuvelde New Zealanders herdacht in België op graven en memorialen. Hiervan bevinden er zich 4.434 in Vlaanderen.

Van Walleghem verwijst verschillende malen naar Nieuw-Zeelanders: '*Op de plaats van Reninghelst is nu eene brigade Nieuwzeelanders gekampeerd. Hun hoed is ronder dan dien der Australianen een rood of zwart of blauw lint errond.*' (Van Walleghem, 1967:75) '*Aan de hoeve van Comyn stapt gansch een regiment Nieuw Zeelanders op 2 lange treinen.*' (Van Walleghem, 1967:99) '*'t is van de jare waarlijk een luidruchtige Christmas. Vooral de Nieuwzeelanders drinken en schinken en zwieren en roepen en tieren en twisten, en zoeken ruzie met de chineezen.*' (Van Walleghem, 1967:88)

De divisie van de *New Zealand Expeditionary Force* nam deel aan de Slag om Passendale. (Ekins, 1997:228)

1.1.2.3 Republiek van de Fiji Eilanden

Sommige bewoners van de Fiji-eilanden vochten mee met de New Zealandse divisie, andere echter vochten mee met de Britse divisies.

Zowel in Noord-Frankrijk (bv. Les Baraques Military Cemetery, Sangatte) als in Vlaanderen zijn er verschillende sporen van hun aanwezigheid. Zo zou in april 1915 het contingent uit Fiji het 4de bataljon van het King's Royal Rifle Corps hebben vervoegd. Dit Bataljon was in mei 1915 betrokken bij gevechten in Bellewaarde. (Hare, 1932:82-83)

Ook vinden we graven terug:

- Evelyn James William Browne, Messines Ridge (N.Z.) Memorial, Belgium (CWGC, 2007)

1.1.2.4 Cook Eilanden

We vonden een man uit Raratonga op een graf op *New Irish Farm Cemetery*:

- Kiro Luke Adam, New Irish Farm Cemetery, Belgium, V.A.7., additional information: Raratonga (CWGC, 2007)

1.1.2.5 Tonga

Op Messines Ridge Memorial staat een bewoner van het eiland Tonga.

- Henry Hammerell, Messines Ridge Memorial, Belgium (CWGC, 2007)

1.1.3 Canadian Corps

Foto 3: Saint Julien Memorial

1.1.3.1 Canada

De vier divisies van de *Canadian Expeditionary Force* zijn allen in Vlaanderen geweest. Zo waren ze onder andere betrokken bij de slag om Passendale. (Ekins, 1997:228 & Norm, 1996:53-65 & Lee, 1997:222) In deze slag verloren 16.346 Canadezen het leven. (Oliver, 1997:256)

In zijn dagboek verwijst Van Wallegghem zeer veel naar Canadezen, enkele voorbeelden: *'De troepen die gevochten hebben zijn meest Canadezen'* (Van Wallegghem, 1964:84) *'Langs de Vlamertinghestraat deed eene brigade Candeezen hare intrede in Yper.'* (Van Wallegghem, 1964:102) *'Ik woon de soldatenmis bij der fransche Canadeezen om 11 ure in de kerk van reninghelst. Het zijn soldaten van het 22ste Bataillon.'* (Van Wallegghem, 1965:101)

De aanwezigheid van de vier Canadeze divisies maakt dat er inwoners van heel het Canadese grondgebied in Vlaanderen waren. Uit graven hebben we onder meer weet van soldaten uit Québec:

- Louis Antonio Beaubien, Québec, Reninghelst NMC
- Joseph Hermenegilde Dick, Québec, Menenpoort MM

We hebben ook weet van soldaten uit Newfoundland, dat toen nog geen Canadese provincie was, in Vlaanderen. Op Tyne Cot vinden we bijvoorbeeld 14 graven van Newfoundlanders.

In 'For king and empire. Volume IV' beschrijft Christie Norm de belangrijkste begraafplaatsen en memorialen waar Canadezen herdacht worden (Norm, 1996:53-65):

- Menenpoort

Op de Menenpoort staan de namen van 6983 Canadezen. De meeste hiervan sneuvelden in de *2th battle of Ypres* 1915, St. Eloi 1916, Mount Sorrel 1916 en Passendale 1917. Ongeveer tweederde van de gesneuvelden in Passendale hebben geen gekend graf en worden herdacht op de Menenpoort.

- Tyne Cot British Cemetery: 966 Canadezen

- Passchendaele New British Cemetery: 452 Canadezen

- Poelcapelle British Cemetery: 525 Canadezen

- Doch Farm New British Cemetery, Langemarck: 81 Canadezen

- Oosttaverne Wood Cemetery, Wytshcaete: 133 Canadezen

- Buttes New British Cemetery, Zonnebeke: 50 Canadezen

- Ypres Reservoir Cemetery: 151 Canadezen

- Lijssenthoek Military Cemetery, Poperinghe: 1.051 Canadezen

- Nine Elms British Cemetery, Poperinghe: 289 Canadezen

- Vlamertinghe New Military Cemetery: 155 Canadezen

De *Commonwealth War Graves Commission* telt 14.045 Canadezen op memorialen en graven in België. Hiervan liggen er 13.610 in Vlaanderen.

Foto 4: Graf van Canadees op Tyne Cot Cemetery

1.1.4 Indian Corps

Het Indian Corps bestond uit twee divisies: de Lahore divisie en de Meerut divisie. De Lahore divisie scheepde in in Karachi en de Meerut divisie in Bombay. Heel wat

lieden van de Lahore divisie waren dan ook afkomstig uit Pakistan. De Lahore divisie bestond uit de Ferozepore Brigade, de Jullundur Brigade, de Sirhind Brigade, divisonele troepen en artillerie eenheden. De Meerut Divisie bestond uit de Dehra Dun Brigade, de Garhwal Brigade, de Bareilly Brigade, divisonele troepen en artillerie eenheden. (Merewether & Smith, 1917:10-13)

In België worden 467 Indiase doden herdacht, waarvan 457 in Vlaanderen.

1.1.4.1 India

De Lahore divisie, uitgezonderd de Sirhind Brigade, kwam op 22 oktober 1914 aan in Wulverghem om vervolgens mee te vechten in de eerste slag om Ieper. (Merewether & Smith, 1917:21) De Lahore Divisie vocht ook mee in de tweede slag om Ieper, maar dan met de Sirhind Brigade. (Merewether & Smith, 1917:280-281)

Lahore is de hoofdstad van de Punjab, dit doet reeds vermoeden dat er inwoners van de Punjab in Vlaanderen zijn geweest. De Sikhs, die voornamelijk in de Punjab leven, hadden (en hebben nog steeds) een eigen regiment in het Indiase leger en dit behoorde tot de Lahore divisie. In '47th Sikhs war record. The Great War 1914-1918' vertelt Chippenham dat het 47ste Sikh regiment op 20 oktober op weg was naar de *Ypres Salient*. (Chippenham, 1992:13)

A. Van Walleghem verwijst vaak naar Indiërs, uiteraard kunnen deze uit een breder gebied komen dan het India van nu, enkele voorbeelden: *'In den namiddag komen de Indiaansche troepen om te versterken.'* (Van Walleghem, 1964:18) *'Ook vele indianen trekken langs den Ouderdom en cantoneren op de hofsteden van Maerten, Lievens, Desmarets.'* (Van Walleghem, 1964:109) *'Verscheidene Indiaansche troepen zijn ook op de parochie meest langs den kant van Vlamertinghe.'* (Van Walleghem, 1964:34)

In 'Getuigenissen uit de Grote Oorlog' vertelt Blanca Burgho dat ze *'ook Indiens, Indiërs'*, bij hen hadden, *'die heel beleeft waren en waar wij helemaal niet bang voor hoefden te zijn.'* (Dumoulin, Vansteenkiste & Verdoodt, 2001:153)

'Between Watou en Steenvoorde a continious line of R.F.A. limbers going up; between Furges and Hesdin a continious line of cavalry – coming out, alas! They could not

be used. Mostly Indian Horseman, many lancers, the Deccan Horse among them, from all parts of India.' (Cushing, 1936:227)

1.1.4.2 Pakistan

De manschappen van de Lahore divisies werden in Pakistan, Karachi, ingescheept. Deze divisie vocht mee in de eerste en tweede slag om Ieper. De Ferozepore Brigade bestond onder andere uit de *129th Duke of Connaught's Own Baluchis*. Er vochten dus soldaten uit Baluchistan mee in de eerste slag om Ieper. (Merewether & Smith, 1917:11) Net voor de tweede slag om Ieper werd de Lahore divisie omgevormd en werd de Jullundur Brigade onder andere aangevuld met Pathanen. (Merewether & Smith, 1917:277)

1.2 Franse troepen

1.2.1 Frankrijk

Volgens de lijsten van Scott in 'The Ypres Salient' liggen er 10.598 Franse soldaten begraven in de Westhoek. (Scott, 1992:178)

Het aantal begraafplaatsen van Fransen in Vlaanderen zegt echter weinig over het totaal aantal gesneuvelden hier tijdens de Eerste Wereldoorlog. Reeds tijdens de oorlog begonnen heel wat families met het clandestien opgraven van familieleden, om ze nadien in de geboorteplaats te begraven. Vaak gebeurde dit, tegen betaling, door malafide personen. Omdat de illegale opgravingen bleven doorgaan, gaf de Franse regering uiteindelijk toe en vanaf september 1920 was het toegelaten om de lichamen van gesneuvelde familieleden naar huis te brengen, op kosten van de staat. 30 tot 40% van de geïdentificeerde lijken werden in de volgende jaren naar burgerlijke begraafplaatsen overgebracht. (Meire, 2003:148)

Foto 5: Franse Militaire Begraafplaats, Machelen

Franse soldaten die in Vlaanderen vochten komen uit alle Franse regio's.

De 1ste, 5de, 7de, 11de, 12de, 14de, 17de, 18de, 26ste, 27ste, 28ste, 29ste, 31ste, 32ste, 34ste, 38ste, 39ste, 41ste, 42ste, 43ste, 45ste, 46ste, 51ste, 58ste, 70ste, 76ste, 77ste, 81ste, 87ste, 89ste,

121ste, 128ste, 129ste, 132ste, 133ste, 153ste, 154ste, 162ste en 164ste Infanterie divisies en de 1ste, 2de, 3de, 4de, 5de, 5de, 7de, 9de en 10de Cavalerie divisies vochten zeker in Vlaanderen. (Kepanowski, 2002: 1-53)

We vonden onder andere graven van soldaten uit:

Languedoc

- Auguste Pous, afkomstig uit Aude, Zuidchoote, België (Mémoires des Hommes, 2007)
- Jacques Pous, afkomstig uit Aude, Wuytschaëte, België (Mémoires des Hommes, 2007)

Elzas

- Emile Jean Seebacher, afkomstig uit Straatsburg, Wydendregt (???), België (Mémoire des Hommes, 2007)

Lorraine

- Juttet Asmussen, afkomstig uit Metz, Saint Julien, België (Mémoires des Hommes, 2007)

Parijs

- Eugène Steinbach, afkomstig uit Parijs, Région de Caestre, België (Mémoire des Hommes, 2007)
- Ernest Reinhardt, afkomstig uit Parijs, Langmarck, België (Mémoire des Hommes, 2007)

Van Wallegem verwijst vaak naar Franse soldaten: *‘Tegenwoordig zijn de legers zoo verdeeld van de zee tot Woumen de belgen met eene brigade zeefusilliers (fransche), van Woumen tot Zonnebeke de franschen, van Gheluvelt, de engelschen.’* (Van Wallegem, 1964:18)

Omdat Elzas-Lotharingen tijdens de Eerste Wereldoorlog deel was van het Duitse rijk, vochten er ook soldaten bij het Duitse leger die op het grondgebied van het huidige Frankrijk woonden. Het Duitse Infanterie Regiment 172 was samengesteld uit

drie Straatsburgse (Straatsburg, Frankrijk) en één Zaberns (Saverne, Frankrijk) bataljon en vocht in 1914, 1915, 1916 en 1917 in Vlaanderen. (Wegener, 1934:XI-XII)

In de Franse rangen vochten er daarnaast ook troepen uit de kolonies.

1.2.2 Frans Afrika (Les Tirailleurs)

Op 4 augustus 1915 telde het Franse leger in Afrika 30.742 zwarte soldaten, waarvan 14.142 in West- en Equatoriaal-Afrika en 16.600 in Marokko, Algerije en Madagaskar. In totaal waren er 35 zwarte bataljons bewapend. Daarna werden er nog meermaals vrijwilligers gerekruteerd. In 1916 waren er in totaal 35.000 zwarte soldaten in Frankrijk. (Davis, 1970:144-149)

Foto 6: Franse Militaire Begraafplaats, Machelen

1.2.2.1 Les Tirailleurs Sénégalais

Senegal

Senegal besloeg toen een veel groter gebied dan nu en ook rekruten uit onder andere Benin, Mali, Guinee en Ivoorkust vervoegden de rangen.

Op het einde van 1915 kwam er zo'n onverwacht aantal rekruten uit Senegal dat de koloniale activiteiten de administratie amper konden bijhouden. Tussen november 1915 en april 1916 zouden er zo'n 14.000 mannen uit Senegal gerekruteerd zijn. (Lunn, 1999:92)

Volgens Guignard vocht het *Battalion Brochot* uit Senegal op 10 november 1914 samen met Belgische soldaten in Diksmuide. (Guignard, 1919:855) Echenberg schrijft dat vier bataljons van de *Tirailleurs Sénégalais* van Frankrijk naar België aan de IJzer werden gebracht om snel een linie te vormen tegen het oprukken van de Duitsers naar het Kanaal. Bij Diksmuide ondervonden ze zware tegenslagen. Enkel 30 soldaten en 2 officieren van het 1ste Senegalese Bataljon bleven over, van het 2de bleven 100 soldaten over, het 3de werd gehalveerd en het vierde, dat enkel uit Europeanen bestond, hield 50 man en 3 officieren over. Na dit debacle stelden de Franse 1 nieuw bataljon samen: het 20ste Senegalese. (Echenberg, 1991:33) Alphonse Séche schrijft

eveneens over het aandeel van de Senegalese troepen in de verdediging van Diksmuide. (Séche, 1919:101-149)

Enkele graven van Senegalezen:

- M'Dir M'Diaga, Alveringhem, België (Mémoires des Hommes, 2007)
- Sali Galo, Diksmuide, België (Mémoires des Hommes, 2007)
- Lo Barbakar, België (Mémoires des Hommes, 2007)
- Diawo Babakar, Diksmuide, België (Mémoires des Hommes, 2007)
- Babakar N'Dao, België (Mémoires des Hommes, 2007)

Pastoor van Wallegghem verwijst naar Senegalezen: *'De franschen hebben nog wat moeten wijken langs den kant van Zillebeke. Die groote schuld is aan de Senegaleezen.'* (Van Wallegghem, 1964:63)

Achille Neels vertelt in 'Getuigenissen van de Grote Oorlog' over de eerste keer dat hij negertroepen zag: *'Toen heb ik voor de eerste maal de zwarte negertroepen gezien, de Senegalezen. Hun officieren waren blanke Fransen, de lagere gradés waren Senegalezen. Ze waren goed opgeleerd, want ze zeiden: "nous français". Ze zeiden niet dat ze Senegalezen waren. Ze sliepen overal in het rond, het moeten er zeker een vijfhonderd tal geweest zijn.'* Dumoulin, Vansteenkiste & Verdoodt, 2001:174)

Na de oorlog begon werd de oorlogsherinnering snel geïnstitutionaliseerd. Vanaf 1919 had de veteranenvereniging *Anciens Combattants* associaties in alle communes. Deze groepen kwamen af en toe bijeen om gemeenschappelijke problemen te bediscussiëren, om collectieve financiële hulp te verlenen aan leden, om speciale noden in te vullen, om festivals te organiseren, etc. Grotere associaties, meestal met enkele honderden leden, waren meer formeel georganiseerd. Vertegenwoordigers werden verkozen en bijeenkomsten werden op geregelde tijdstippen georganiseerd in het lokale *maison des anciens combattants*. Er bestonden zelfs verschillende afdelingen voor voormalige *tirailleurs* en *originaires* en sub-secties voor *mutilés des guerre*. Op speciale gelegenheden, zoals 14 juli en 11 november, organiseerden ze parades. (Lunn, 1999:192)

Guinee

- Kamara Bala, Jonkers Houen, België (Mémoires des Hommes, 2007)
- Keita Bala, Diksmuide, België (Mémoires des Hommes, 2007)

Guinee Bisseau

- Tolno Siafa, overleden in Diksmuide, België (Mémoires des Hommes, 2007)
- Guilaboghi Oueygo, België (Mémoires des Hommes, 2007)

Benin (toen Dahomey)

- Nahounmé Dansou, Diksmuide, België (Mémoires des hommes, 2007)

Ivoorkust

- Diomande Bakary, Diksmuide, België (Mémoires des Hommes, 2007)
- Koffi Kodio, Olsene, België (Mémoires des Hommes, 2007)

Mali

- Coulibaly Bakary, België, Bamako (Mémoires des hommes, 2007)

Niger

- Sakadina Yacauba, België (Mémoires des Hommes, 2007)

1.2.2.2 Algerije

De 45ste divisie bestond onder andere uit Spahis, Zouaven en Marokkanen. Deze divisie heeft in 1915 zeker in de buurt van Ieper gevochten en in 1916 in de buurt van Nieuwpoort. (Kepanowski, 2002:23)

- Mohammed Gukkat, Algerije, Langemark, België (Mémoire des Hommes, 2007)
- Aïci, Algerije, Reminghe (Mémoire des Hommes, 2007)

Pastoor Van Walleghem schrijft over Algerijnen in de Westhoek: *‘Ook tirailleurs algériens, met hun halfzwart wezen, grijze stropbroeken en kapmantel (deze laatste half wild mochten niet veel alleen gelaten worden, en meer dan eens heeft men in de streek van hunne booze toeren gehoord).’* (Van Walleghem, 1964:54) Ook spreekt hij van *Spahis* (Algerijns paardenvolk), *Zouaven* (Kabyllische Berbers) en *Turcos*. (Van Walleghem, 1964:54-55)

In de dagboekantekeningen van de Broeders van de Abdij-kazerne Sint-Sixtus vinden we ook verwijzingen naar de aanwezigheid van Algerijnen: *‘Algerijnen, Zoeaven, Arabieren, van alle soort en kleur, veelal gehuld in kleurrijke gewaden.’* (Van Staten, De Cleyn & Joye, 2001:20)

1.2.2.3 Tunesië

- Midoun El Mekki Klseuïlu (??), Tunesië, Poperinghe (Mémoire des Hommes, 2007)
- Tounsi El Ferchichi Saâd ben Ali, Tunesië, België (Mémoires des Hommes, 2007)

1.2.2.4 Marokko

Er vochten Marokkanen in de 45ste Infanterie Divisie. Deze divisie was in Vlaanderen. In *Le Miroir* van zondag 13 december 1914 staat een foto van Marokkanen in Veurne. (Le Miroir, 1914:12)

Frans Van Meerbeeck schrijft in *‘In den storm. Uit mijn oorlogsdagboek.’* over *‘De Marokaan’* (Van Meerbeeck:48)

1.2.2.5 Madagascar

Ook *Tirailleurs Malgaches* behoorden tijdens de Eerste Wereldoorlog bij Franse troepen.

- Rasamijaly, Iseghem, België (Mémoires des Hommes, 2007)

1.2.3 Spanje

Hoewel Spanje tijdens de Eerste Wereldoorlog een neutrale positie innam, vonden we toch een graf van een Spanjaard. Waarschijnlijk sloten enkele Spanjaarden zich vrijwillig aan bij het Franse leger.

- Joseph A.J. Pujol, België (Mémoires des Hommes, 2007)

1.2.4 Guyana

- Bertrand Eugène Rinot, Guyana, Wifraye (?), België (Mémoire des Hommes, 2007)

1.3 Verenigde Staten

Na de oorlogsverklaring van de Verenigde Staten aan Duitsland op 6 april 1917, werden er Amerikaanse soldaten ingezet aan het West Front. Op het *Flanders Fields Cemetery, American Military Cemetery* te Waregem liggen dan ook ca. 450 Amerikanen begraven. Het aantal graven van Amerikanen in Vlaanderen zegt echter weinig over hun totale aantal. De Amerikaanse regering had beloofd om de gesneuvelden na de oorlog te repatriëren: er werden bijna drie kwart van de lijken teruggebracht naar de VS. Dit werd net als in Frankrijk niet aangemoedigd. De aanleg van grote, mooie begraafplaatsen in Europa, moest er voor zorgen dat de families beslisten hun doden in Europa te laten. (Meire, 2003:148)

1.4 China

Wanneer in 1914 de oorlog uitbrak, leek dit het verre China niet te kunnen beroeren. China was nog aan het herstellen van de Russisch-Japanse oorlog die in 1904-5 bijna volledig op Chinese bodem werd uitgevochten. Daarnaast hadden de meeste bij de Eerste Wereldoorlog betrokken landen, belangen in China. Het land besloot neutraal te blijven. Toch ondervond China last van de oorlog en ondervond het land al gauw dat aansluiting bij de geallieerden voordelen zou kunnen bieden. In juni 1915 liet de Chinese Heerser Yuan Shika weten dat China bereid was 300.000 gewapende soldaten, onder Brits commando aan de geallieerde te leveren. Het voorstel werd

echter nooit aanvaard, waarschijnlijk uit vrees van de geallieerden dat Japan zich dan alsnog aan Duitse zijde zou scharen. China bleef noodgedwongen neutraal. (Hagen, 1996:5-6)

Ondanks de neutraliteit toonde China toch een duidelijk pro-geallieerde betrokkenheid. Zo werden er in 1916 10.000 Duitse geweren uit het Chinese arsenaal geleverd, leverde China graan aan de Verenigde Staten, dat dan op zijn beurt graan kon vrijmaken voor de Europese markt en onderhandelde het met Frankrijk en Engeland over tewerkstelling van Chinezen in Europa. (Hagen, 1996:7)

In augustus 1917 zou dit alles uiteindelijk leiden tot een echte oorlogsverklaring aan Duitsland als een rechtstreeks gevolg van de Duitse verklaring over de onbeperkte duikbotenoorlog van 30 januari 1917. Die vormde een bedreiging voor de neutrale staten. President Wilson deed daarom een oproep aan alle neutrale staten om zich aan geallieerde zijde te scharen. (Hagen, 1996:7)

Het Westfront werd vanaf het begin van de oorlog zeer snel omgedoopt tot een massagraf: in de periode 1914-17 begroef men er reeds meer dan 2 miljoen soldaten. Daarnaast draaide de oorlogsindustrie op volle toeren. Een prangende behoefte aan arbeiders achter de frontlijn drong zich op. Men lanceerde het voorstel om ergens een *labour corps* te rekruteren. De Franse minister in Peking ontving op 14 mei 1916 formeel het tewerkstellingscontract voor koelies in Franse dienst (Hui-Mincontract), openbaar gemaakt door het Chinese Ministerie van Buitenlandse Zaken. In augustus 1916 had dit Franse initiatief haar nut voldoende bewezen en besloot het Oorlogscomité om in China aanvulling te gaan zoeken voor het arbeiderstekort. Vijf maanden later vertrok een eerste konvooi koelies in Britse dienst uit China. (Hagen, 1997:8-11)

De formatie van het *Chinese Labour Corps* was een feit, formeel vastgelegd via een overeenkomst tussen de Chinese en Britse overheden ondertekend op 30 december 1916. Ze vervulden zo goed als alle noodzakelijke werken achter de frontlijn; van het opvullen van kraters, tot het begraven van gesneuvelden en het graven van loopgraven. (Wiseman, 2007)

In Frankrijk en Vlaanderen zouden er naar schatting 150.000 Chinezen te werk gesteld zijn. De bronnen lopen echter sterk uiteen: men vermeldt aantallen van 96.000 tot 230.000. (Hagen, 1996:11)

De rekruteringsbasissen waren Weihaiwei en later Qingdao. De meeste arbeiders hier waren dan ook uit het achterland van deze havens afkomstig. Men verkoos Weihawei

in Shandong om de operatie te beginnen. De Britten vonden het twijfelachtig dat er in Hong Kong voldoende arbeidskrachten te vinden waren en mensen uit China naar Hong Kong brengen zou de Chinese neutraliteit in het gedrang brengen. Bovendien dacht men dat Hong Kong Chinezen niet opgewassen waren tegen het koude Europese klimaat. Weihaiwei, dat ook in Britse handen was, lag daarentegen wel in een ideaal rekruteringsgebied. Al snel werden echter ook de nadelen van deze haven, die vooral van infrastructurele aard waren, duidelijk. Daarom besloot men ook het 180 km verder gelegen en beter toegankelijke Qingdao vanaf midden 1917 als basis te gebruiken. (Hagen, 1996:18-27)

In de Salient zijn 116 Chinezen begraven. Het aantal gesneuvelde Chinezen moet, omwille van het hoge aantal ongeïdentificeerde doden, echter veel hoger worden ingeschat. 31 hiervan liggen op het *Bailleul Communal Cemetery Extension* in Frankrijk, hoewel ze vrij zeker in Vlaanderen gestorven zijn. Tijdens de oorlog begroef men ze op het vlakbij het Chinese kamp gelegen *Reninghelst Chinese Cemetery*. Toen er na de oorlog slechts 31 graven geteld werden, besloot men deze graven over te brengen naar het concentratiekerkhof van Bailleul. (Hagen, 1996:90-92)

Alle in Vlaanderen gesneuvelde Chinezen waarvan de provincie van afkomst gekend was, komen uit Shangdong of Zhili.

Ook Van Wallegghem verwijst een aantal keer naar Chinezen: *'In de sterke zijn hier vele chinzen toegekomen, welke de engelschen bezig om te werken. Van waar en hoe die mannen hier komen weet ik niet. Velen zien er nog zeer jong uit. 't Zijn curieuse gasten en zeer kinderachtig van manieren, niet beter dan onze jongens van 10-11 jaar oud...'* (Van Wallegghem, 1967:16), *'14 september, Vrijdag[...] Nog vele Australianen en ook Chinese werkers komen toe.'*(Van Wallegghem, 1967:41) *'Ik kreeg een bende Chineezzen die er een halve week aan wrochten en eindelijk 't lokaal ruimden en dat zou nu mijne tweede kerke zijn, zonder ruiten en met een half dak, en wanneer ik mis deed lagen de Chineezzen met hun kop door 't venster om die doening te bezien.'*(Van Wallegghem, 1967:142)

Ook in 'Getuigen van de Grote Oorlog' vinden we enkele getuigenissen die verwijzen naar Chinezen: *'In de Priesterstraat kwamen ik en mijn maatjes twee Tjings tegen die op hun schouders en stok droegen waaraan een ketel met water hing.'* (Dumoulin,

Vansteenkiste & Verdoodt, 2001:20), *‘Daar waren er ook Chinezen. Wij noemden hen de Tjings...Wanneer mijn twee oudste zusters gingen slapen werd de ladder steeds omhoog getrokken, want de vrees voor de Tjings zat er diep in. De Chinezen waren niet te betrouwen.’* (Dumoulin, Vansteenkiste & Verdoodt, 2001:78)

1.5 Portugal

Op 9 maart 1916 verklaart Duitsland de oorlog aan Portugal waardoor Portugal officieel betrokken wordt bij de oorlog. Portugal belandde mee in het oorlogsgeweld omwille van een oude alliantie met Groot-Brittannië, vastgelegd in het Verdrag van Windsor in 1386.

Van Wallegghem spreekt in zijn dagboek van een ontmoeting met Portugezen. *‘Langs den gavier voor ’t gesticht ontmoet ik Portugeesche soldaten die daar werken aan den ijzerweg. Zij zijn gekleed in ’t blauw gelijk de franschen, doch dragen een andere képi.’* (Van Wallegghem, 1967:19) *‘De Portugezen te Laventie gingen op de vlucht en ijlden naar Merville’* (Van Wallegghem, 1967:113)

1.6 Italië

- Romaldo Salvatico, afkomstig van Gressio, Poperinge, België (Mémoire des Hommes, 2007)

In het boek met getuigenissen van de Elfnovembergroep vinden we een getuigenis in verband met Italianen. *‘Italië was bondgenoot van de Duits in ’14 en door ’t een of ’t ander hebben ze het verbroken. Ze vochten dan tegen de Duits en wat konden die soldaten dat helpen. De Duitsers hebben veel Italiaanders gepakt. De krijgsgevangenen waren bij ons. Ze hadden omzeggens niets aan hun lijf. Hun voeten zaten door de zool van hun schoenen. Hun tenen door hun sokken. Als ’t vroom of sneeuwde, ze moesten daarop lopen. Geen kleren, geen eten. Wij werkten in de proviand. Ze kwamen daar voor de Italiaanders hun eten, 20 kilo patatten en 30 kilo raapkolen voor eten en soep.’* (Elfnovembergroep, 2004:140)

1.7 Rusland

In 'Getuigenissen uit de Grote Oorlog' vertelt Blanca Burgho over Russen: *'De Russen die we zagen droegen lange grijze mantels die tot op de grond hingen. Ze waren met niet velen en ze werden gemengd tussen andere troepen die naar de tranchees marcheerden'* (Dumoulin, Vansteenkiste & Verdoodt, 2001:153)

2 De Centralen

2.1 Duitse troepen

Voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog was het Duitse leger verdeeld in 24 legerkorpsdistricten. In deze districten werden in vreedetijd de korpsen gestationeerd en gerekruteerd, op het XV en het XVI uit de Elzas en Lorraine na (deze werden gerekruteerd uit andere delen van het rijk). De 24 legerkorpsdistricten waren de volgende (General Staff, 1973:12-13)

Legerkorps	District	Belangrijkste steden
I	Oost-Pruisen	Koningsberg, Memel, Tilsit, Insterburg
II	Pomeren	Stettin, Stralsund, Swinemünde, Bromberg
III	Brandenburg	Berlijn, Brandenburg, Frankfurt a./O., Cottbus
IV	Pruisisch Saksen	Maagdenburg, Halle a./S., Halberstadt, Torgan
V	Laag Silesië	Posen, Liegnitz, Görlitz, Glogau
VI	Silesië	Breslau, Glatz, Gleiwitz, Neisse
VII	Westfalen	Münster, Wesel, Düsseldorf, Krefelt
VIII	Rijnland	Koblenz, Keulen, Aken, Trier, Bonn
IX	Zweden-Holstein	Altona, Hamburg, Bremen, Lübeck
X	Hanover	Hannover, Braunschweig, Oldenburg, Osnabrück
XI	Thuringen en Nassau	Kassel, Erfurt, Gotha, Weimar
XII	Oost-Saksen	Dresden, Bautzen, Pirna, Zittau
XIII	Wurtemberg	Stuttgart Ulm, Ludwigsburg, Tübingen
XIV	Baden	Karlsruhe, Mannheim, Freiburg i./B., Heidelberg
XV	Elzas	Straatsbrug, Colmar, Zabern, Neu-Breisach
XVI	West-Lorraine	Metz, Diedenhofen, Saarlouis, Sint-Avold
XVII	West-Pruisen	Gedansk, Graudenz, Thorn, Marienwerder
XVIII	Hesse	Frankfurt a./M., Mainz, Darmstadt, Wiesbaden
XIX	West-Saksen	Leipzig, Chemnitz, Döbeln, Zwickau
XX	Zuid-Oost Pruisen	Allenstein, Braunsberg, Elbing, Lyck
XXI	Oost-Lorraine	Saarbrücken, Saargemünd, Hagenau, Bitsch
I.Bav.	Zuid-Bavaria	München, Augsburg, Kempten, Passau
II.Bav.	Laag Franconia en Palatinate	Würzburg, Bamberg, Kaiserlautern, Landau
III.Bav.	Noord-Bavaria	Nürnberg, Amberg, Bayreuth, Regensburg

De vier grote soevereine staten (Pruisen, Beieren, Saksen en Württemberg) van het rijk hadden allen hun eigen leger en ministerie voor oorlog. De kleinere staten hadden geen eigen contingent en werden ingelijfd in het Pruisische leger. (General Staff, 1973:13-14)

Kaart 1: Het Duitse Rijk tijdens de Eerste Wereldoorlog (Uit: Wikipedia, 2007)

73 Duitse divisies namen deel aan de slag om Passendale. Het aantal slachtoffers bedroeg 216.000 man. (Werth, 1997:329)

Duitse gesneuvelden konden na de oorlog niet gerepatriëerd worden. Dit was eerder een gedwongen politiek: de Duitsers verloren de oorlog en konden dus niet eisen dat hun doden gerepatriëerd zouden worden. De Duitse doden bleven liggen op de vele

begraafplaatsen langs het front. In de jaren 30 en opnieuw in de jaren 50 werden deze graven geconcentreerd op grote begraafplaatsen. Voor Vlaanderen zijn dit Langemark, Vladslo, Menen en Hooglede. Hierdoor zijn de Duitse doden tegenwoordig veel minder zichtbaar in de *Salient* dan de Britse. (Meire, 2003:149) Toch zijn het er haast evenveel in 'The Ypres Salient' telt Scott 127.588 Duitse graven in de Westhoek (t.o.v. 111.419 uit het verenigd Koninkrijk). (Scott, 1992:178)

Foto 7: Duitse Militaire Begraafplaats, Langemark

2.1.1 Duitsland

Van Walleghem beschrijft in zijn dagboek de aanwezigheid van enkele Duitse eenheden, waaronder de Beierse en de Saksische divisies: '*Het 3de Beieren moest het 24ste Saxen vervangen, en het 104de voetvolkreserve het 23ste Beieren.*' (Van Walleghem, 1965:221) Ook uit een *Divisions Gefechtskalender in Flandern* blijkt dat er Beierse divisies in Vlaanderen zijn geweest. Daarnaast vermeldt het ook zeker een alpenkorps en een divisie uit Württemberg.

Uit regiments- en divisiegeschiedenissen weten we zeker dat er regimenten uit onderstaande staten tijdens de Eerste Wereldoorlog in Vlaanderen waren (deze lijst is gebaseerd op de regimentsgeschiedenissen die we terugvonden en ter beschikking hadden en bijgevolg niet exhaustief):

Baden-Württemberg

- Het 9de Württembergse Infanterie Regiment 127 was in 1916 in de omgeving van Ieper. (Schwab & Schrener, 1920:51-63)
- Het 8ste Württembergse Infanterie Regiment 126 Groothertog Friederich von Baden was reeds in 1914 en 1915 in en om Ieper (o.a. Zandvoorde, Wervik, Zillebeke, Zwarteleen, Hoge, Menen, Oudenaarde). Ook vochten ze mee in de slag om Passendale in 1917. Op het einde van de oorlog in 1918 vochten ze opnieuw in Vlaanderen. (Glück & Wald, 1929:80-158, 256-271, 326-338)
- Het 7de Württembergse Infanterie-Regiment 125 is ook in de regio van Ieper geweest (Stühmfe, 1923:108-144)

- Het 6de Württembergse Infanterie-Regiment 124 is in 1916 in de omgeving van Ieper geweest. (Wolters, 1921:42-52)
- Het 5de Württembergse Infanterie-Regiment 123 is in 1916 in de buurt van Ieper geweest en vocht mee in de slag om Passendale. (Bechte, 1920:57-68, 102-120)
- Het 3de Württembergse Infanterie-Regiment 121 vocht reeds in 1914 in Menen en Geluwe, in 1916 was het in de omgeving van Ieper en ook in 1917 was het in Vlaanderen. (Von Brandenstein, 1921:140)
- Het 2de Württembergse Infanterie-Regiment 120 is in 1916 en 1917 in de buurt van Ieper geweest. (Simon, 1922:30-40, 75-79)
- Het 1ste Württembergse Grenadier-Regiment 119 is in de buurt van Ieper geweest (Von Gemmingen-Guttenberg-Fürfeld, 1927:142-185)
- Het 1ste Württembergse Uhlanen Regiment 19 vocht in Vlaanderen. (Beutner, 1927:91-108)
- Het Württembergse Reserve Veldartillerie Regiment 54 was in 1914, 1915 en in 1917 in de Salient. (Klok, 1929:9-27, 44-54, 138-143)
- Het Württembergse Reserve Veldartillerie Regiment 27 was in de buurt van Gent en ging daarna naar de Westhoek. (Moos, 1925:26-29)
- Het Württembergse Reserve Veldartillerie Regiment 26 vocht in 1917 aan de Ijzer. (Klaus, 1929:78-92)
- Het 3de Württembergse Veldartillerie Regiment 49 was in 1916 en 1917 in Vlaanderen. (Zimmerle, 1922:42-52, 82-87)
- Het 2de Württembergse Veldartillerie Regiment 29 is meer dan eens in Vlaanderen geweest. (Hauptmann, 1921:15, 49-57, 60, 71-74)
- Het Württembergse Reserve Infanterie Regiment 248 was onder andere in Ieper in 1915. (Reinhardt, 1924:15-20)
- Het Württembergse Reserve Infanterie Regiment Nr. 247 was in Vlaanderen in 1914, 1915 en 1917. (Herlfenrath, 1923: 8-54, 140-151)
- Het Württembergse Reserve Infanterie Regiment Nr. 246 was onder andere in 1914 in Ieper. (Orgeldinger, 1931:14-78)
- Het Württembergse Reserve Infanterie Regiment 120 vocht onder andere in de slag om Passendale. (Fromm, 1920:95-110)

- Het Württembergse Reserve Infanterie Regiment 119 vocht vanaf 1917 in Vlaanderen. (Gerster, 1920:92-102)
- Het Badische Veldartillerie Regiment 66 vocht tijdens de oorlog verschillende malen in Vlaanderen, in en rond Ieper en in Oudenaarde. (Vereinigung der Officiere des ehemaligen Feldartillerie-Regiments Nr. 66: 75-121,148-154)
- Het Koningin Olga Dragonen Regiment uit Ludwigsburg vocht in Vlaanderen. (Gais, 1920:92-98)
- De 54ste Würtenbergse Reserve Divisie vocht in 1915 en 1916 in de buurt van Ieper en in 1917 in de buurt van Diksmuide. (Reinhardt, 1934:45-51,117-123)
- De 26ste Württembergse Reserve Divisie vocht in 1917-18 in Vlaanderen. (Stabe der 26.Res.-Div., 120:122-123)
- De 204de Infanterie-Divisie was in Diksmuide en Ieper. (Berger, 1922:13-47, 49-52, 57-59)
- De 27ste Infanterie-Divisie was in 1916 aan de IJzer en in 1917 in Ieper en Lokeren. (Deutelmoser, 1925:36, 63-70)
- De 26ste Infanterie-Divisie was onder andere in Poelkapelle, Hooglede en Ardoeie in 1917. (Divisionstabe 26.Inf.-Div., 1919: 223-232)

Hessen en Thüringen

- Op 1 augustus 1914 werd in Kassel (Hessen) en Ertfurt (Thüringen) opgeroepen om te mobiliseren. Op 8 augustus was het Reserve Veldartillerie Regiment Nr. 22 marsklaar. In 1917 vocht dit regiment in Vlaanderen. (Schober, 1927:195-208)
- Het Reserve Infanterie Regiment Nr. 71 bestond uit drie bataljon: 1 uit Meiningen, 1 uit Mulhouse en 1 uit Hersfeld. Het regiment vocht in 1917 in Vlaanderen. (Lies, 1925:9-10)

Hessen en Rijnland-Palts

- Het 2de Nassause Infanterie Regiment 88 (Het historische gebied Nassau ligt nu deels in Hessen en deels in Rijnland-Palts) was in 1918 in de buurt van Kimmel en later in Brugge. (Schmidt, 1922:162-175)

Saksen-Anhalt

- 1ste Maagdenburgse Infanterie Regiment 26 was in 1918 in Vlaanderen. (Vormann, 1918:943)

Brandenburg

- Op 29 december 1914 stelde men te Potsdam een nieuw regiment samen: het Reserve Veldartillerie Regiment Nr. 63. Dit regiment is in 1917 in Brugge en in de regio van Ieper geweest. (Barrisius, 1925:82-89)
- In Frankfurt a./O. stelde men het Resereve Infanterie Regiment 205 samen. Dit vocht mee in de slag om Passendale. (Appel, 1937:197-202)

Nedersaksen

- Het Reserve Infanterie Regiment 77 was samengesteld uit 3 bataljons uit Hildesheim en 1 uit Hameln. Het keerde drie maal terug naar Vlaanderen. (Wohlenberg, 1931:283-342, 347-372)
- Het 5de Hanoverse Infanterie Regiment 65 vocht in onder andere Mesen, Wuitschote en Ieper. (Flies & Dittmar, 1927:140-148, 169-188)

Noord-Rijn-Westfalen

- Voor het Reserve Infanterie Regiment 13 werd gerekruteerd in Münster, Coesfeld en Wesel. Het vocht in 1918 in Vlaanderen. (Krome, 1930:178-222)
- De meeste lieden uit het Infanterie Regiment 459 kwamen uit Noord-Rijn en Westfalen. Het regiment vocht in 1917 in Ieper. (Pirscher, 1926:69-91)

Beieren

- Kgl.-Bayr. 22ste Infanterie Regiment vocht mee in de slag om Passendale. (Leidolf, 1967:317-326)
- 17de Infanterie Regiment Orff vocht in de 1ste, 2de en 3de slag om Ieper. (Riegel, 1927:23-32, 54-56)
- In *'Bayern im Grosen Kriege'* gaat het onder andere over de slag om Passendale. (Bayerischen Kriegsarchiv, 1923:385-410)

- Het Reserve Infanterie Regiment 16 vocht in Vlaanderen. (Solleder, 1932:3-46)

Van Walleghem spreekt over Uhlanen, soldaten van de lichte cavalerie die dienden in het Pruisische en Oostenrijkse leger. *‘Op 30 Oogst waren ulhanen gekomen tot Rolleghem-Capelle waar zij op de gendarmen van Yper gebotst waren.’* (Van Walleghem, 1964:5)

Ook in ‘Getuigen van de Grote Oorlog’ vertelt zuster Ludgart over Uhlanen: *‘Een zestak Uhlanen waren de eerste Duitsers die door Geluwe trokken.’* Jules Masschelein zegt dat *‘het reeds vroeg in het begin van de oorlog was dat ik de eerste Duitser te zien kreeg. Het was een ulaan te paard.’*

De slag om Passendale alleen al koste 215.000 doden, gewonden en vermisten aan Duitse zijde. (Bostyn e.a., 2007:5)

2.1.2 Polen

Een groot deel van Polen was tijdens de Eerste Wereldoorlog deel van het Pruisische rijk. Onderstaande regimenten vochten in Vlaanderen met het Pruisische leger:

Opole

- Van 2 tot 10 augustus 1914 werd het Reserve Veldartillerie Regiment Nr. 22 gemobiliseerd in Neisse (Nysa, Polen) en Neustadt. Het Regiment vocht in 1917 in Vlaanderen. (Reserve Veldartillerie Regiment Nr. 22, 1928:106-127)

West-Pommeren

- Het Reserve Infanterie Regiment 210 was vooral samengesteld uit soldaten uit Pommeren en meer specifiek van Stettin (Szczecin, Polen). Het regiment vocht onder andere in Brugge, Ieper en Mesen. (Gieraths, 1928:82-96, 107, 123-145)
- Het Reserve Infanterie Regiment 209 werd in Stettin samengesteld. Het vocht doorheen de oorlog verschillende malen op verschillende plaatsen (Merckem,

Bickschote, Bellewaarde, Oostende, Knokke, harelbeke, etc.) in Vlaanderen.
(Schulz e.a.; 1930)

Lubusz

- Het Reserve Infanterie Regiment 19 was samengesteld uit drie bataljons uit Sprottau (Szprotawa, Polen), Kunnersdorf (Kunratice, Tsjechië) en Lauban (Lubán, Polen). Het vocht reeds in 1914 in Vlaanderen. (Schwencke, 1926:62-87)

Neder-Silezië

- Het Reserve Infanterie Regiment 19 was samengesteld uit drie bataljons uit Sprottau (Szprotawa, Polen), Kunnersdorf (Kunratice, Tsjechië) en Lauban (Lubán, Polen). Het vocht reeds in 1914 in Vlaanderen. (Schwencke, 1926:62-87)

2.1.3 Tsjechië

- Het Reserve Infanterie Regiment 19 was samengesteld uit drie bataljons uit Sprottau (Szprotawa, Polen), Kunnersdorf (Kunratice, Tsjechië) en Lauban (Lubán, Polen). Het vocht reeds in 1914 in Vlaanderen. (Schwencke, 1926:62-87)

2.1.4 Denemarken

Een deel van Denemarken was tijdens de oorlog geannexeerd aan Pruisen en werd in 1920 terug Denemarken. Hierdoor vochten er Denen in het Pruisische leger.

- Hand Andersen, Muskietier, Langemark, België (Volksbund, 2007)

Ook vonden we een graf van een man afkomstig uit Lolland in Denemarken die vocht aan geallieerde zijde bij een Canadees regiment (Volksbund, 2007):

- Ove Krag-Juel-Vind-Frijs, Candian Infantry, Kemmel Chateau Military Cemetery, Belgium.

Besluit

In dit rapport toonden we de militaire aanwezigheid in Vlaanderen tijdens de Eerste Wereldoorlog aan van 50 hedendaagse staten. Bovendien hebben we getracht enkele indicaties aan te reiken over de omvang van deze troepen. Indien mogelijke en indien relevant voor de Vlaamse Gemeenschap hebben we geprobeerd in kaart te brengen van welke substatelijke entiteiten de deelnemers afkomstig waren. Zo weten we bijvoorbeeld voor het Verenigd Koninkrijk en voor Duitsland van welke *Counties* of *Länder* er zeker soldaten deelnamen aan de militaire verrichtingen in Vlaanderen.

De gegevens die hier voorliggen zijn echter niet altijd even homogeen omwille van de mate waarin informatie ter onze beschikking stond, omwille van de onduidelijkheden in de informatie zoals omschreven in de inleiding en gezien het beperkte tijdsbestek. Toch kunnen we enkele conclusies trekken. Zo kunnen we uit deze gegevens afleiden dat er manschappen uit alle continenten aanwezig waren in de Westhoek. Enkele landen hebben echter een meer beduidende bijdrage geleverd dan andere, zeker meldenswaardig in die zin zijn: Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Duitsland, Canada, Australië, New Zeeland, Verenigde Staten, India, Pakistan, Zuid-Afrika, China, Polen, Senegal, Algerije, Tunesië en Marokko. Opgemerkt moet hierbij worden dat het moeilijk is om in te schatten hoeveel manschappen er uit Senegal zelf kwamen en uit territoria van landen die toen bij Senegal hoorden.

Van de overige landen vinden we slechts aanwijzingen van een beperkt aantal manschappen. Soms hebben we slechts weet van enkele graven.

Ook de landen waarvan er duidelijk een beduidend aantal manschappen was, kunnen niet allen over dezelfde kam geschoren worden. Zo zal er ten eerste een verschil in beleving en herinnering aan de gebeurtenissen in de Westhoek zijn tussen de overwinnaars en de verliezers. Daarnaast speelt ook de beslissing om gesneuvelden al dan niet te repatriëren en belangrijke rol in de herinnering aan en beleving van *Flanders Fields*. Zo werden Franse lijken (en ook lijken van onderdanen uit de Franse kolonies) tijdens de oorlog clandestien opgegraven en naar de dorpen van afkomst gebracht. Na de oorlog besliste de Franse overheid repatriatie toe te staan en te bekostigen. De Verenigde Staten namen dezelfde beslissing. Het Verenigd Koninkrijk daarentegen besloot repatriatie te verbieden. Ter compensatie zou de staat voor de aanleg en het onderhoud van begraafplaatsen in de frontzones zorgen, daartoe werd in

1917 bij koninklijk besluit de *Imperial War Graves Commission* opgericht (nu *Commonwealth War Graves Commission*). In Noord-Frankrijk en België vinden we dan ook een 3.500-tal Britse begraafplaatsen terug. De frontzone is daardoor de plaats bij uitstek geworden om de doden te herdenken. Het repatriëren van de doden zou wellicht de herinnering aan de frontzone sneller hebben doen vervagen. Dit alles verklaart waarom de herinnering aan en de beleving van de Westhoek bij onderdanen uit *Commonwealth*-landen veel levendiger lijkt te zijn.

Hoewel Duitse lijken eveneens niet werden gerepatrieerd, lijkt het alsof er minder belangstelling is vanuit Duitse hoek voor oorlogstoerisme in de Westhoek. Voor Duitsland was dit echter een gedwongen politiek, als verliezer was de staat niet bij machte de repatrieringen te financieren. Daarnaast spelen vermoedelijk ook psychologische factoren een rol: overwinningen worden misschien makkelijker herdacht dan verliezen. Verder onderzoek is echter nodig om oorzaken bloot te leggen.

Tenslotte moet worden beklemtoond dat niet alle volkeren die hier vochten dit met evenveel overgave deden. Heel wat van de opgesomde huidige staten hadden hier soldaten tijdens de Eerste Wereldoorlog omdat een deel van hun territorium geannexeerd was aan een oorlogvoerende staat of omdat ze een kolonie waren van één van de conflicterende partijen. Delen van Polen, Tsjechië en Denemarken waren geannexeerd door Pruisen en bewoond door Duitsers. Verder onderzoek is noodzakelijk om uit te wijzen of Polen, Tsjechen en Denen zich identificeren met een deelname aan de Eerste Wereldoorlog. Dit geldt eveneens voor bijvoorbeeld de Franse kolonies. Daarnaast zal de beleving soms verschillen tussen verschillende bevolkingsgroepen in een land. De Zuid-Afrikaanse infanterie aan het Westfront was volledig blank, *labourcorpsen* bestonden uit zwarten. Voor het einde van de apartheid werden ongeveer alle herdenkingen van de Eerste Wereldoorlog geassocieerd met de blanke minderheid. Pas vanaf het einde van de apartheid is er meer erkenning voor de inbreng van zwarten.

